

Крім транскрибування, потребують вирішення і питання подальшого функціонування запозичених лексичних одиниць, як-от проблеми словозміни, перехід особових назв у географічні чи адміністративні тощо.

Отже, при укладанні практичної транскрипції з в'єтнамської мови доводиться робити непростий вибір чи у бік найкращої благозвучності та узгодження з правилами українського правопису, чи у бік зменшення омонімії та легшої зворотної ідентифікації лексичних одиниць мови-джерела.

Література:

1. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови, Український мовно-інформаційний фонд. К: Наукова думка, 2019. 392 с.

УДК 141.1

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-65>

Рева Н. С.

ORCID: 0000-0003-4747-998X

студентка II курсу магістратури

ОП «Сходознавство»

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Рева С. М.

ORCID: 0000-0001-6277-5790

краєзнавець

м. Чорнобай, Черкаська область, Україна

ТУРЕЦЬКА МОДЕЛЬ МОВНОЇ РЕФОРМИ

Ключові слова: Мустафа Кемаль Ататюрк, реформи, арабська абетка, «мовна революція» латинська абетка, сучасна турецька мова.

Османська держава – могутня імперія, що існувала на політичній карті світу більше шести століть. Однак, на початку ХХ ст. колись велична імперія представляла собою державу, розорену війною та внутрішніми протиріччями.

У такий непростий час починає формуватися розуміння необхідності створення нової держави. Виразником цих інтересів став Мустафа Кемаль Ататюрк (1881–1938 рр.) – перший президент країни, видатний

восначальник та великий реформатор. Ататюрк поставив собі за мету вивести на світову арену «сучасну цивілізовану» Турецьку Республіку. Він був упевнений у необхідності фундаментальних змін та швидкому проведенні реформ, що повинні були модернізувати та європеїзувати країну.

Реформи стосувалися різних сфер: зовнішньої та внутрішньої політики, економіки, освіти, культури, релігії, побутового життя. Ататюрк добре розумів, що реформи варто розпочинати з найголовнішого – перебудови свідомості громадян. А цього не можна було зробити без ліквідації неграмотності та підняття рівня освіченості турецького народу. Туреччина потребувала реформ, а реформи потребували освічених людей.

Однак, масово навчати грамотності за правописом, які існував у тогочасній Туреччині, було майже неможливо. Щоб зрозуміти чому так, звернемося до історії турецької мови.

У різні часи своєї історії османи використовували три алфавітні системи: арабську, уйгурську та рунічну. Причому, останні два письма були більш давніми. Рунічна система найкраще підходила до фонетичної будови тюркської мови, але давно вийшла з мовного процесу. Її змінила уйгурська абетка, яка була основною у часи давньотюркської мови. Після прийняття тюрками ісламу в X ст. уйгурське письмо поступилося арабському. Аж до 1928 року османська турецька мова базувалася на арабській абетці.

Однак, ця абетка мало відповідала фонетичній і морфологічній будові мови. Скажімо, ні голосні, ні приголосні абетки не відповідали тюркським мовним знакам. Абетка містила 28 арабських та 4 перських графем. Складністю була значна кількість приголосних, причому, майже однакових за формою. Письмо велося справа на ліво [1, с. 46].

Відтак, алфавіт був важким для більшості населення і погано підходив для відображення турецької фонетики. Османи спілкувалися суржи́ком – сумішшю тюркської, арабської, персидської мов. Зауважимо, що реформи лише близько 20% слів були тюркського походження, всі інші – запозичені. Це одна з причин чому реформа мови була так необхідна в суспільстві.

Серед інших причин варто відмітити відмінності між літературною мовою (*Osmanlıca*), якою спілкувалися освічені громадяни, та мовою простого народу з провінції (*Kaba Türkçe*). Академік А. Кримський зазначав: «*Османська в літературному вживанні має тую ваду, що зрозуміти написане бува не так-то й легко... інтелігент – той привчається її розуміти, а простому людові – важко... А одмінність поміж мовою освічених османських класів та неосвічених османських мас стає ще виразніша*» [2, с. 474].

Серед причин радикальної політики у мовній сфері можна також відмітити бажання Атаюрка остаточно порвати з османською ерою. Реформи Кемаль-паші викликали серйозний спротив з боку прибічників халіфату. Вони вважали, що зміни у мовній політиці несуть пряму загрозу ісламу. Тому прийняття нового алфавіту повинно було покласти кінець релігійному впливу.

Необхідно було дати можливість людям швидко навчитися читати і писати. *«Подумайте, це ж соромно, коли 20 % населення вміє читати і писати, а 80 % – не вміє»*, – говорив Кемаль [3, с. 112].

Зупинимося на реформах та нововведеннях, які широко впроваджував Мустафа Атаюрк та які турецькі лінгвісти називали «мовною революцією» .

Найперша і найголовніша реформа стосувалася абетки. У січні 1928 р. була створена «Комісія турецької мови». Основне її завдання – реформа абетки. Частина членів цієї комісії виступали за паралельне вживання арабських і турецьких літер, а частина рекомендували уряду поступово впроваджувати реформи протягом 10–15 років. Кемаль різко розкритикував такі погляди. На його переконання, реформи мають бути радикальними і швидкими. Він був прихильником того, що перехід до нової абетки має завершитися через 3 місяці або нове письмо взагалі не буде впроваджено.

В травні 1928 р. Національні збори приймають рішення про латинізацію турецького алфавіту. Пізніше була створена нова «Комісія з абетки», яка розробила проект алфавіту на латинській основі. Атаюрк зазначав, що таким чином нація може бути врятована від нещастя та невігластва з мінімальними зусиллями і за мінімальний термін часу. *«Все турецьке населення повинно вивчити новий алфавіт. Своєю писемністю та способом мислення наш народ доведе що займає своє місце в цивілізованому світі»*, – говорив Кемаль [4, с. 151].

Мустафа Кемаль власним прикладом заохочував до навчання, демонструючи не лише свої знання, а й майстерність оратора. Його заклик зрозуміли і підтримали. Університет Стамбула, де все ще було багато прихильників арабської писемності, організував курси, проводив колоквиуми, навіть встановив гучномовець на площі перед будівлею і перед головними мечетями, щоб спростити роботу зі слухачами. Презентуючи нову абетку в у Стамбулі, Атаюрк поставив завдання перед країною і нацією – якнайшвидше опанувати нову грамоту.

Масштабна кампанія щодо переходу на латиницю охопила усю країну. За три місяці школи були переведені на нову абетку. Викладання арабської і перської мов у школах було під заборону.

Зауважимо, що паралельно проводилося і реформування освіти. Внаслідок цього було скасовані відмінності між різними типами шкіл. Усі

вони почали працювати за сучасними європейськими методиками. Допуступ до освіти був відкритий для всіх, школи були вільні від релігії.

1 листопада 1928 р. був прийнятий Закон про новий алфавіт [5]. Він проголошував обов'язковість використання нової абетки усіма державними та приватними структурами. Арабське письмо заборонили з 01 січня 1929 року.

В Анкарі відкрилося близько 20 тисяч шкіл для вивчення нового алфавіту. Усі громадяни від 16 до 40 років мали відвідувати національні школи для вивчення мови («*Millet Mektepleri*»). Конституція зобов'язувала всіх турків опанувати початкову освіту. Турецький історик Я. Доганер писав, що відтепер уміння писати і читати стало правом і обов'язком кожного [6, с. 128].

Як зазначає мовознавець та перекладач О.Кучма, турецьке суспільство позитивно оцінило нововведення. При тому рівні хаотичності та складності правопису, це був навіть не крок, а стрибок уперед. Тому що письмо максимально наближене до вимови на той час – це був такий локомотив, який потягнув культуру та освіту за собою [7].

Говорячи про значення «мовної революції» для молодого Турецької Республіки, можна зробити такі висновки:

по-перше, Туреччина здобула простий алфавіт, національний і, водночас, європейський. Новий турецький алфавіт мав підходящі знаки для звуків мови: одна літера відповідала одній фонемі, що значно полегшувало процес вивчення читання та письма. Османська турецька мова відійшла в історію;

по-друге, було вирішено одне з головних завдань: підвищено загальний рівень освіченості та ліквідовано високий рівень безграмотності. Це заклало міцний фундамент для майбутніх важливих перетворень у суспільстві;

по-третє, вивчення мови для громадян Республіки було серйозним стимулом до об'єднання нації: вивчення мови було патріотичним і національним обов'язком кожного;

по-четверте, мовна реформа сприяла створенню світської держави, відходом від релігійної влади. Туреччина повернулася обличчям в сторону Європи, відрізвавши своє арабське минуле;

по-п'яте, турецька літературна мова наблизилася до розмовної, майже до 80 збільшився відсоток власне турецьких слів.

Сьогодні ми констатуємо, що Турецька Республіка досягла успіхів у масштабній реформі турецької мови. У новітній історії відомі не поодинокі випадки переходу з арабської писемності на латиницю. Аналогічні реформи були ініційовані в Узбекистані, Туркменістані, Таджикистані, Киргистані, Молдові. Однак, повторити успіх Туреччини не вдалося нікому. Можливо тому, що уряд Ататюрка спочатку реформував

суспільство, а вже потім державу. В цьому полягає своєрідність і велич реформ молодії Турецької Республіки.

Література:

1. Сорокін С. В., Ксьондзик Н. М. Історія турецької мови: курс лекцій. К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. 235 с.
2. Кримський А. Ю. Сходознавство. Твори в п'яти томах. Т. 4.
3. Tekişik Н.Н. İlköğretim Türkçe. 5. Ders Kitabı. Ankara: Tekişik Yaıncılık, 2002. S. 178.
4. Жевахов А. Ататюрк / Александр Жевахов. 2018. 352 с.
5. Дуднік О. Я., Черніков І. Ф. Туреччина [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Turechchyna> (дата звернення: 22.10.2022).
6. Ганіюглу Ш. Ататюрк. Біографія мислителя/Шюкрю Ганіюглу. 2018. 240 с.
7. Дмитро Шурхало. Зміна абетки допомогла Туреччині, але Україні такого не потрібно – мовознавець [Електронний ресурс] / Дмитро Шурхало – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-abetkova-reforma-v-turechchyni/29631029.html> (дата звернення: 17.10.2022).

УДК 141

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-66>

Сейтяг'яєв Н. С.

ORCID: 0000-0002-6272-9089

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу Близького та Середнього Сходу

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ТРАНСКРИПЦІЇ КРИМСЬКОТАТАРСЬКИХ ВЛАСНИХ ІМЕН (У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕХОДОМ НА ЛАТИНСЬКУ ГРАФІКУ)

Ключові слова: кримські татари, латинська графіка, власні імена, практична транскрипція.

Однією з проблем, яка виникає у зв'язку з переходом кримськотатарської мови на латинську графіку є питання практичної транскрипції